

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПОРТРЕТ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА: ОСОБИСТІСТЬ НА ТЛІ ДОБИ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПИСЬМЕННИКА)

Анотація

У статті репрезентовано літературний портрет Олеса Гончара через призму чинників, які визначають його як особистість унікальну. Підбір уривків з мемуарів, листів, щоденників подано за чітко визначеною системою: родовід, освіта, сфера діяльності, характер, захоплення та уподобання, світогляд, оточення. Автор дослідила важливі аспекти формування індивідуальності Олеса Гончара, а також розкрила можливості використання цього матеріалу під час ознайомлення з біографією Гончара на заняттях у загальноосвітній та вищій школі. Основні форми роботи: використання текстів нового покоління (авторської презентації) з системним викладом першоджерел та фотографіями і критичне осмислення пропонованих матеріалів за допомогою низки запитань.

Ключові слова. Літературний портрет, мемуари, епістолярна спадщина, особистість, родовід, освіта, сфера діяльності, характер, захоплення, обдарування, оточення.

Литературный портрет Олеса Гончара: личность на фоне эпохи (к 100-летию со дня рождения писателя)

Аннотация

В статье представлен литературный портрет Олеса Гончара через призму факторов, которые определяют его как личность уникальную. Подбор отрывков из мемуаров, писем, дневников представлен по четко определенной системе: родословная, образование, сфера деятельности, характер, увлечения и дарования, мировоззрение, окружение. Автор исследовала важные аспекты формирования индивидуальности Олеса Гончара, а также раскрыла возможности использования этого материала во время ознакомления с биографией Гончара на занятиях в общеобразовательной и высшей школе. Основные формы работы: использование текстов нового поколения (авторской презентации) с системным изложением первоисточников с фотографиями и критическое осмысление предлагаемых материалов с помощью ряда вопросов.
Ключевые слова. Литературный портрет, мемуары, эпистолярное наследие, личность, родословная, образование, сфера деятельности, характер, увлечения, таланты, окружение.

Literature portrait of Oles Gonchar: personality in the field of century (to the hundredth anniversary of the writer's birth)

Abstract

This article presents the literary portrait of Oles Honchar through the factors that define him as the unique personality. Selection of excerpts from memoirs, letters, diaries is given in accordance with the well-defined system: genealogy, education, sphere of activity, character, enthusiasm and inclination, outlook, environment. The author examined the important aspects of Oles Honchar's individuality formation, as well as disclosed the possibility of using this material while familiarization with the biography of Honchar at classes in secondary and high school. The main forms of activity: usage of the texts of new generation (author's presentation) with a systematic exposition of primary sources and photographs and critical comprehension of the proposed materials with the help of a number of questions.

Key words: literary portrait, memoirs, epistolary heritage, personality, genealogy, education, sphere of activity, character, enthusiasm, talent, environment.

Вивчення біографії письменника в сучасній загальноосвітній (рівень стандарту, академічний, профільний рівень) та вищій школі має формат літературного портрета. Це значить, що акценти змінюються: замість традиційної хронології життя необхідно розкривати особистість митця, його

характер, світоглядні позиції, естетичні уподобання. Такий підхід забезпечує формування ключових компетентностей шкільної молоді: соціальних, мотиваційних, функціональних. Адже до програм включено для вивчення життєписи видатних яскравих особистостей з високими загальнолюдськими морально-етичними орієнтирами, тому за умови ефективної подачі відповідно підібраного матеріалу можна забезпечити найоптимальніший інтелектуальний, етичний та естетичний вплив на школярів та студентів. Життя і творчість Олеся Гончара є предметом вивчення у загальноосвітній та вищій школі. У програмах для 11 класу за різними профілями пропонується робити акцент на його громадянській і життєвій позиції та творчому злеті у 1960-і роки. Найбільш широко, і це логічно, життєвий і творчий шлях Олеся Гончара розглядається за програмою профільного рівня (Філологічний напрям (профіль — українська філологія) [10] та на філологічних факультетах університетів. Отже, актуальним є питання для вчителя й викладача, який зміст і форму обрати для репрезентації біографії письменника.

Найважливішими і найбільш достовірними джерелами вивчення життєпису Олеся Терентійовича є його «Щоденники» [4, 5, 6], «Листи» [3] та спогади сучасників [1].

Науковці (В. Абліцов, В. Біляцька, Я. Вельможко, М. Возна, В. Галаган, А. Галич, В. Галич, О. Галич, С. Ігнат'єва, Т. Конончук, Г. Кудряшов, С. Ленська, О. Медоренко, Н. Мисливець, М. Степаненко, І. Цюп'як, Н. Чиж) досліджували ці матеріали під різним кутом зору.

Є монографічні праці, численні статті, що репрезентують різні вектори опрацювання цих першоджерел, однак літературний портрет Олеся Гончара через розкриття його особистісних якостей: характеру, освіти, сфери діяльності, світогляду, захоплень на тлі доби не розглядалася. Цим і зумовлений вибір теми статті.

Мета цієї наукової праці – дослідити чинники, що сформували індивідуальність Олеся Гончара, і представити літературний портрет письменника: його характер, захоплення, світогляд, освіту за допомогою інноваційних методів, текстів нового покоління (презентації).

Створення літературного портрета відбувається на основі вибраних уривків з «Щоденників», «Листів», спогадів, які розміщені на слайдах в авторській презентації [8] та запропоновані у цій статті. Критичне осмислення поданого матеріалу за авторським проектом «Письменник як особистість» є однією із ефективних форм роботи під час вивчення біографії митця.

Родовід. Дитина народжується з приналежністю до певного роду з боку і батька і матері. Переплетення родоводів (Бличенків і Гончарів) виявилось визначальним у формуванні характеру, вибору моральних орієнтирів, світоглядних позицій Олександра (Сашка) Біличенка, що народився у с. Ломівка, в передмісті теперішнього м. Дніпро 3 квітня 1918 р., а помер як Олесь Гончар 14 липня 1995 року в Києві. Вибір на користь материнської лінії був зроблений у ранньому віці після смерті матері. Дідусь і бабуся Гончарі забрали малого Сашка (зваживши на його прохання) у Слободу Суху, що на Полтавщині, де він ріс під впливом насамперед бабусі Пріськи. До першого класу його зарахували під прізвищем Гончар, а Олесем став завдяки вчителю української мови та літератури. Про найближчу в дитинстві людину О. Гончар згадує: «без неї, певно, я не став би письменником». ... «її пристрасні розповіді — поетичні видіння набожної жінки. Вона була весела, любила пожартувати, погуляти на чиємусь весіллі — на таких святах вона була бажаною гостею, її вплив на мій розвиток був величезний, і потім, у найважчі хвилини життя, я згадував її. На фронті інколи здавалося — майже забобонно, що це вона своїми благаннями відводить од тебе кулю» [2, с. 64]. Фото і більше інформації – у презентації. Отже, вплив бабусі Пріськи на формування особистості: характеру, захоплень, обдарувань, очевидний.

Освіта. Перелік навчальних закладів, які закінчив О. Гончар, не дасть відповіді на питання, чому у 1992 році Міжнародним Біографічним центром у Кембриджі йому було присуджено почесний титул «Всесвітній інтелектуал». Важливо знати, як він навчався. Про це спогади друзів і самого письменника. Саме неписьменна бабуся вболівала, аби внук отримав гарну освіту. Середню освіту здобував у Бреусівській школі, де дядько працював директором, потім –

технікум у Харкові, а далі – історико-філологічний факультет Харківського, потім, після війни – Дніпропетровського університету.

Зі спогадів Д. Білоуса (однокурсника по Харківському технікуму) «Олесь уже знав, для чого йому знання, а ми, вчорашні школярі, вчили здебільше «тому, що питають». Він у бібліотеку, а ми – в кіно». [1, с. 12]

Яків Оксюта, однокурсника по Харківському технікуму, згадує: «Помітно виділявся Олесь і в навчанні, бо черпав знання із багатьох джерел, а не лише з підручників. Мав власну думку на той чи інший художній твір; відповідаючи на запитання викладача, виважував кожне слово, обмірковував кожну фразу» [1, С. 22-23] Більше інформації – в авторській презентації [8].

З листа до Л. С. Лупана 4 червня 1937. Харків

«Кінчаю технікум. Лекції пусті, нудні – то нервують, то присипляють. Але ось через півмісяця з гаком я здам останню дисципліну. А тоді?..

І я думаю піти в КДУ на літфак...» [2, с. 38]

З листа до Д. Г. Білоуса 24 січня 1946. Дніпропетровськ

«Я уже студент. Кінчились мої мандри по Європах, де я кінчав свої університети. На початку цього року вступив на 4-й курс ДДУ (не наш золотий ХДУ) і оце здавав зимові екзамени. Здав на відмінно, по цьому можеш судити не про мої знання, які досить ґрунтовно вивітрились за чотири роки, а про стан наук в тутешньому університеті. Та й науки ці мене зараз не ваблять, як колись, я просто хочу мати диплом. Сиджу цілими днями один в своїй мансарді та розмовляю з прекрасними привидами» [3, С. 51-52]

З поданої інформації можна зробити висновок, що Гончар здобував освіту свідомо і цілеспрямовано, з щоденників з'ясовуємо, що постійно займався самоосвітою, що дозволило проявити себе у різних сферах діяльності.

Сфера діяльності. Журналіст, військовий, редактор, науковець-філолог, письменник, громадський діяч, голова, потім рядовий член СПУ, голова іноземної комісії, член ЦК комуністичної партії.

Зі спогадів, щоденникових записів дізнаємося, як працював Гончар на різних посадах, як ставився до громадських доручень, які риси характеру проявлялися при цьому, зрештою, чим жертвував, коли захищав у радянські

часи національні історичні пам'ятки, мову, українські школи, а також побратимів по перу, інших людей, як зверталися до нього як депутата ВР України.

Гвардії сержант

На фронт пішов зі студентської лави добровольцем у складі студентського батальйону. Був старшиною, потім сержантом мінометної роти, пройшов довгий шлях до Праги і Будапешта, тричі був поранений, потрапив у оточення, потім у полон. Мав бойові нагороди — три медалі «За відвагу», ордени Слави і Червоної Зірки, медаль «За оборону Києва». Про те, як він воював, розкажуть документи і щоденникові записи. З подання командира 222-го полку полковника Вербицького: «В бою с крупными силами пехоты и танков противника 17.02. 1945 года в районе села Барт (Венгрия) гвардии сержант Гончар А. Т. проявил образцы подлинного мужества и храбрости. Под сильнейшим артминометным обстрелом противника лично доставил мины на огневые позиции. Когда выбыл из строя командир 2-го расчета , тов. Гончар стал у миномета и метким огнем отразил 7 вражеских атак, разбив 2 вражеских пулемета, и истребил свыше 15-и гитлеровцев. За мужество и отвагу, проявленные в этом бою, гв. сержант Гончар А.Т. достоин правительственной награды – ордена Красной Звезды» [7, с. 3].

З щоденника – про воєнні будні.

27.10. 1943

«Лихорадочное возбужденное состояние, которое обычно бывает перед боем.

Я не жалею, если я погибну в бою, это все-таки лучшая из смертей – погибнуть за Украину.

Я молод, я хотел бы еще жить, но что ж, если нужно, я с гордостью скажу:

– Прощай жизнь, прощай все.

Не сделанное мной, не записанное мной, – сделают, напишут другие!» [4, с. 24]

20-21.08. 1944

«Упорные бои. Отражение контратак. Сколько раз за эти дни я виделся воочию со смертью. Вчера в обед пробирался с боепитания к себе в расположение. Около будки попал под налет. Под огнем полз до своего КП. Нигде ни траншеи, ни окопчика. До сих пор звон и шум в голове. Вечером повез боеприпасы на огневую точку к скале.

Какая-то высшая сила сохраняет меня» [4, с. 55]

Літературознавець

З листа до В. М. Русанівського

Грудень 1978. Київ

«На Ваш запит подаю деякі факти щодо моєї роботи в 1978 році.

1. Оpubліковано статтю про Панаса Мирного «Перший симфоніст української прози» («Українська мова і література в школі»).
2. Оpubліковано кілька статей про Л. М. Толстого (зокрема в газеті «Радянська Україна») за 8 вересня 1978 року під назвою «Дорогий для всіх», в російській «Литгазете», в журналі «Вопросы литературы» та в наукових збірниках»).
3. Здано передмову про творчість Степана Васильченка до видавництва «Художественная литература».
4. Виступив зі словом до творчої молоді республіки (виступ опублікований в «Радянській Україні» та «Літературній Україні» за 27. X. 78).
5. Протягом року вийшло у видавництві «Дніпро» чотири томи мого шеститомного зібрання творів.

Це з найістотнішого» [3, С. 316-317]

Депутат Верховної Ради України, член КПУ

Уривки з щоденника

13. 02. 1976

«12 лютого виступав на з'їзді (XXV з'їзд КПУ, уточнення моє. – Л. О.).

Крім усього іншого – «милість к падшим призывал». Щоб менше проработок...

Виступ з'їзд прийняв прихильно. Другий день чую від делегатів поздоровлення. Один голова колгоспу з Херсонщини, коли я після виступу сів на місце, обернувся і сказав:

– Ось тепер я бачу, що ви – гігант» [5, с. 251]

29. 05 1980

«Був сьогодні у секретаря ЦК Олександра Семеновича Капта. Йшлося про те, щоб: 1) припинити глумління над «Кобзарем» (вилучено з нього ряд поезій; 2) про музей Заньковецької, що його спершу спалили (це вже випробуваний спосіб), а тепер хочуть знести бульдозерами й на тому місті розбити сквер і назвавши його іменем тієї ж Заньковецької (цинізму чиновників немає меж: Володька Лобода позаздрив би цій винахідливості)...

Випалив йому все, що я думаю і як на це дивлюсь.

Вислухав уважно, обіцяв доповісти далі й запевняє, що заходів буде вжито.

А я після розмови на «швидку допомогу», дали уколів, і зараз лежу пластом. Глумителів надто багато – де взяти сил, щоб далі змагатись?» [5, с. 415]

28.12. 1981

«Партком. Тричі довелось виступати. Зокрема, на захист «Глумачного словника», що на нього вже декотрі нападають (напр. шеф СПУ). А ще на захист української періодики, що її з нового року не велено випускати за межі республіки. Такий черговий шовіністичний циркуляр. Здається, стосується усіх національних республік. Отакий подарунок нам у рік утворення СРСР. Передплатники пишуть із Сибіру, із Кавказу – що таке? Перенервувавсь так, що тепер лежу хворий» [5, с.498]

Голова Спілки письменників України

Зі спогадів Галини-Яремчук-Кучер

«Я була рядовим співробітником, а Олесь Терентійович – головою Спілки. З великою приємністю кажу, що Гончар був справжнім керівником провідної творчої організації республіки, взірцем діловитості, обов'язковості, сказати б, лицарського ставлення до співробітників. Особливо уважним він був до людей

старшого віку, жінок, ніколи і ні в чому не виявляв ознак службової зверхності. Мірило було для всіх одне – сумлінність, порядність, обов'язковість» [1, с. 78]

04. 09. 1966

«Чим далі – нестерпнішими стають оці «маніпуляції», що оточують творчу людину і будь-що намагаються засмоктати її, зробити подібною до себе, до їхніх маленьких душ.

Доводиться виборювати кожен день творчого життя. Навіть якщо йдуть на тебе гори, цілі буруни брехні і цинізму – мусиш вистоювати. Інакше не можна. Дух мусить мати свій суверенітет» [4, С. 392]

Громадський діяч

З листа до М. Мороз (вчительки Львівської середньої школи №36)

2 лютого 1983. Київ

«З приводу шкільних програм мова з Міністерством освіти уже була. «Вершники» мають повернутися на своє законне місце» [3, С.396-397]

Зі спогадів академіка П. К. Тронька

«Я сімнадцять років працював заступником голови уряду Радянської України, саме в ті роки Олесь Терентійович очолював Спілку письменників України, Український комітет захисту миру, нам доводилося разом проводити великі громадські акції, і я можу без ніяких перебільшень сказати: Гончар був центральною фігурою духовного життя і національного відродження України протягом принаймні трьох, а то й чотирьох десятиліть. Ще тільки помер Довженко, ще живі були Тичина, Рильський, але вже впевнено взяв з їхніх рук естафету Олесь Гончар. ... ставши на чолі письменницької Спілки, зумів переконати і ЦК, і уряд, що ювілеї національних геніїв мають стати всенародними святами. Згадайте шевченківські ювілеї 1961, 1964 років – Гончар був їх «мотором». То були не тільки великі народні дійства, а й міжнародні події – симпозиуми з участю найбільших майстрів слова планети, справжній Великдень українського духу. ... згадайте ювілеї Сковороди і Котляревського. Гончар очолював їх як голова оргкомітету, він умів задавати тон торжествам» [1, С.68-69].

З наведених уривків можна зробити висновок про те, що Гончар виконував будь-які обов'язки совісно, чесно, надзвичайно скрупульозно, не жаліючи себе. Його принциповість стосовно національних питань в умовах тоталітарної системи призводила до драматичних ситуацій, які стосувалися стану морального і фізичного здоров'я письменника. Проте такі як Олесь Терентійович стояли на сторожі українського слова, культурної пам'яті українців, не дозволяючи їм стати манкуртами.

Отже, сильний характер мав Олесь Гончар, якщо зумів протистояти системі. Які ж риси превалювали в характері митця, з'ясуємо за допомогою першоджерел.

Характер

Зі спогадів Василя Юхимовича

«Тонка натура, естет, митець, котрий добрий знав, що, де і коли, в якому колі доречно сказати ... Він, Олесь Терентійович, залишився по-батьківськи турботливим й уважним, справедливим і суворим. І – вчителем без «набору учнів», як у консерваторії, скажімо, у слові усному й письмовому. ...

Вимогливий до інших, він не потурав і собі, навіть на макове зерня. І не кривив ні стежки, ні душею ...

Ходив по життю поволі, задумливо, збираючи думки і тривоги за долю народу та України в ту пряму, безкомпромісну рису-борозну на чолі, що ніби з неба впала услід за кометою, чи зорею долі. Ступав нелегко, мов і в мирний час ніс за плечима важку мінометну плиту проблем» [1, С. 46-47]

Із щоденника від 06. 08. 1981

«Часом думаю, що народжений був для подій бурхливих, для життя, може, навіть незвичайного.

Бо інакше, чому ж так нестерпно стає, коли вступаєш у смугу буднів, у їх сіре тоскотне одноманіття. Йдуть на тебе навалою побут, чварня, черствість, дражливість. Почуваєш, як і сам стаєш обтяжливішим для інших, ніяка робота не дається» [5, С. 472-473]

10. 06. 1986

«Відкривав ІХ з'їзд письменників України. Сказав, що хотів!

Хай чує Україна. Хай чують її сини і дочки, хай почуюсь і ті «правнуки погані», які так хотіли вигубити нашу прекрасну мову.

Як вони казились, як підло і примітивно шантажували мене дзвінками, щоб прилякнути, щоб такого слова не було.

Слава тій силі, що зміцнила мій дух! » [6, с. 100]

18. 05. 1990

«... Вчора дістав листа від однієї літераторки з докорами: «Нащо Ви в своїй телеграмі до секретаріату сесії (опубліковано в «Літературній Україні») підтримуєте Сергія Головатого та інших з Демократичного блоку? Головатий же сякий-такий, виступав на виборах проти Бориса Олійника...»

Змушений був зателефонувати цій особі і сказати таке:

– Майте на увазі, дорога, що Олесь Терентійович ні за ким не законтракований, ні до кого не ставав на службу. Треба було підтримати Б. Олійника в академіки – підтримав, сподобався мені своїми сміливими виступами Головатий – подав підтримку йому. Не належу до груп та групок, ненавиджу чвари та інсинуації – прагну бути справедливим до кожного, хто цього заслуговує... Тому раджу й вам не засліплюватись, не чіпляти на людей ярлики. Придивіться, яких людей висуває Львів, Франківщина, Тернопіль, Київ, – невже у вас не прокидається почуття гордості за націю?» [6, С. 298-299].

Отже, з першоджерельних уривків постає людина із сильним і вольовим характером. Олесь Гончар справедливий, гуманний, щирий і людяний. І попри складні обставини життя, він залишився чесним, порядним. Найбільший вплив на формування характеру, очевидно, зробило найближче оточення, зокрема, бабуся, дідусь, дядько Яків. Загартувала характер Гончара і війна.

Захоплення, мистецькі уподобання

Чим захоплювався Олесь Гончар, які його мистецькі уподобання, – про це дізнаємося з щоденника.

Чи не найсильніше захоплення – природа. Письменник, де б він не був: у Кончі, Києві, на Полтавщині, у Дніпрі, с. Ломівка, у горах Вірменії, за океаном, – спостерігає, захоплюється і відтворює найтонші нюанси фізичних явищ у навколишньому.

03. 1949

«Одеса.

Море, безперечно, впливає на характер людей. Впливає своїм простором, волею, розкутістю. ...

Яке сьогодні море! Оксамитове, синє, м'яке, тихо рокоче величним, безмежно широким рокотом. На березі ботанічний сад, алеї обсаджені вічнозеленим деревом. Як легко тут жити, як багато хочеться зробити! Скільки синього простору, і весь ллється тобі в душу!» [4, с.124]

05. 05. 1949

«... Чи чули ви, як птахи вищокують увечері в саду? Це якийсь найтонший цех ... Щось раз у раз загвинчують, то свердлять золотими свердельцями, то приклепують, в цілому щось складається таке, що людині хочеться жити довго-довго і хорошим, прекрасним життям, переповненим любов'ю, як цей сад співом» [4, с.126]

01. 1954

«Що може бути чистішим за чистоту першого снігу. Падаючи звідти, з висока, він доносить до нас і оцю сяючу, ідеальну, справді небесну чистоту.

Сосни такі високі, що, здається, блакить неба лежить просто на їхніх верхів'ях,,»

Тихо падає в лісі між соснами сніг. Ліс ніби прислухається до падіння снігу, але не чути нічого: сніжинки летять плавно, беззвучно, урочисто лягають на віття дерев, на землю. І вже сосни перетворюються на хорони. ... Падає сніг, і все межилісся імлиться, клубиться сонячною заметіллю» [4, с. 160]

10. 07. 1976

«Зроста і розквітла в нашій Кончі Глорія Дей... Розкішна пелюсткаста троянда. Світлі, золотисто-сонячні пелюстки з ніжно-рожевими берегами... І ще оце дощ її покropив, вся стоїть в росі. Серед інших троянд вона найвидніша красуня з-поміж красунь!

Вершина прекрасного» [5, с. 270]

29.05. 1981

«Вечірні вогні на озерах.

Лелека ходить у траві біля мене. Зовсім не боїться, і мені це приємно.

Злагода життя, його синя мить...

А в небі ще птахи летять якісь тихі, неквапні. Неба вистачає на всіх.
Вистачило б і землі – на розумних якби...» [5, с. 464]

Мистецтво

10. 04. 1985

«Серед народних пісень нема жодної поганої. Пісні кожного народу прекрасні.
Чим це пояснити? Природний відбір віків?» [6, с. 52]

28.06.1964

«Танці Суматри.

Тут не ногами пробивають кору земну, тут руки співають. Руки-пелюстки.

Щось від вечірніх пальм, коли їх ледь-ледь торкне вітерець.

Тільки з українськими ліричними піснями можна зрівняти танці північної
Суматри. По красі, легкості, ніжності, цнотливості. Це розкіш півдня. Це чудо
тропіків. Ніколи нічого подібного не бачив, не переживав» [4, с. 336]

21.08. 1970

«Бачили виставку дивововижних творінь, царство найрозкішнішої
фантазії, вигадливості, довершеності, краси. Виставка незрівнянних,
божественних шедеврів... І це був всього-на-всього ботанічний сад у Клузі з
його тропічною рослинністю, розарієм та колекцією кактусів. Останні особливо
вражають різноманіттям якихось абстрактних форм.

Клуж. Собор св. Михайла, церква бенедиктинців – з XIV ст. Собор в
центрі міста, на чудовім майдані з будинками часів пізнього Ренесансу.
Зсередини собор цвіте рідкісної краси вітражами з кольорового скла. Стеля вся
в кам'яних парусах, вона, здається, повна музики» [5, с. 69]

10. 07. 1980

«Латвія.

І знову Домський собор, знову Бах! (Прелюдія і фуга ре-мажор). Це все
грандіозно. Хочеться жити й жити...» [5, с. 418]

19.04. 1981

«Сьогодні слухав Моцарта!

Креллі, Рамо, Моцарт у Большому театрі! Море краси і насолоди... XVIII століття – справді золотий вік мистецтва. Скільки там світла, сонячності, жарту й витонченої поезії. Пізніше все це почне зникати, на заміну життєрадісному відчуттю придуть генії трагізму й похмурості.

У залі Чайковського – концерт Євгенії Мірошніченко. Блиск техніки. І репертуар дібраний зі смаком. Не соромно за Україну» [5, с. 460]

21. 03. 1986

«Не могу очей відірвати від «Ферми в Провансі» Ван Гога. Справді «испепеляюще солнечный» пейзаж.

Клод Моне найкращий у двох полотнах «Міст в Аржантеї» і «Сад художника у Ветейє» (1880).

П'яніємо від краси!

Ренуар: «Портрет мадам Анрію» (1876), «Гребці в Шату» (1879).

Імпресіоністи, постімпресіоністи... Щасливий народ, що має отаких художників. Те, що німці вивірили світові в музиці, французи виспівали в барвах.

А ми? Хіба менш талановиті?» [3, С. 86]

Подорожі

Без дати. 1952

«Покровське.

Могила з хрестом посеред села. Поховано якогось сотника козацького. Козацьке кладовище поблизу. Викопували труни, коли погріби копали. В головах сідло, під ним пляшка горілки – чистої як сльоза. Та чуб козацький – це все, що уціліло.

В плавнях. Козацьке городище. Вода ніколи не затоплює.

Поблизу в Каулівці могила Сірка. Там, на р. Павлюк, була його Капулівська Січ... Могила Сірка в селі на садибі одного колгоспника» [4, с. 149]

04. 06. 1960

«У Львові збереглася від XVI ст. каплиця Трьох Святителів з дивної краси вітражами... Багатющий пам'ятник нашого середньовіччя» [4, с. 257]

05. 04. 1961

Летимо через Гімалаї, почувуючи себе врубелівськими демонами. Якщо вони, легендарні, були, то були саме серед таких високих правічних снігів. Сліпучо, титанічно! Вранішнє сонце, лише воно здатне охопити, облити всю цю безкінечну білу велич гір. ...

А Індія... Гаряча, суха, убога країна. Країна напівголих, зубожених (засмаглявлених до чорноти), але веселих і красивих людей. Теж ніби наша рідня.

Сліпучі сніги Гімалаїв, спека Індії, і знову буде далека дорога.

...А поки що:

Серед просторів цієї жаркої країни, серед її злиднів, жебрацтва раптом постає, як пісня, як велична поема, – Тадж-Махал.

Збілого мармуру, вимережаний до неба Мавзолей любові, невмируща пісня кохання» [4, с. 266]

08. 04. 1961

«Токіо... Місто, якому нема краю. Воно здається справді безкінечним. І одна з його загадок: багато вулиць не мають назв і навіть номерів і в той же час мешканці цього дев'ятимільйонного міста пошту одержують вчасно і акуратно» [4, с. 267]

18. 09. 1969

«Єреван.

Вперше в житті бачу Арарат. Що від Урарту. Що бабуся про нього розповідала (ковчег!)» [4, с. 53]

18. 09. 1969

«Фортеця урартійська Еребуні. Ечміадзін – христ. собор IV ст., столиця каталікоса, вірменський Ватикан.

Матендаран вірменською мовою Євангеліє (Львівське вид. 1619 р.) Сардарабадська битва (1918 р.) Монумент.

Бачимо Арарат.

Атмосфера вселюдськості. Почуваємо себе біля її первопочатків» [5, с. 53]

Літературні уподобання

Уривок зі щоденника. 23. 05. 1967

«Днями заходив І. Драч, читав поезії («Балада про гени», «Як купували бляху» та ін.) Безмежно талановито. Те, що він робить, – це, звичайно, нова епоха в українській поезії» [4, с. 421]

Уривок зі щоденника 29.08. 1974

«У всій нашій поезії останніх літ – «Маруся Чурай», без сумніву, явище найзначніше. Поема і за обсягом грандіозна. А мова! ...

Так, після Лесі Українки не мали такої» [5, с. 193]

14. 12. 1970

«Питають, якої я думки про романи Яновського.

Справжні поеми в прозі! Повні краси. Вони світяться сонцем, вони, як вітрила, напнуті тугими степовими вітрами. Їх творив майстер з Божої ласки, компаніївський козацький нащадок» [5, с. 76].

16. 08. 1978

«Сто років самотності» – чудова річ, а «Осінь...» – уже самоповторення («Осінь патріарха» Маркеса, пояснення моє. Л. О.)» [5, с. 342]

Отже, світ захоплень Олеся Гончара цікавий, багатий, розмаїтий. Яке трепетне ставлення до природи. Яке поцінування її краси і багатства! З щоденникових уривків постає людина, закохана у мистецтво: музику, архітектуру, живопис, літературу. А який тонкий естетичний смак і вміння передати естетичні почуття через слово! Очевидно, що такий підбір матеріалу допоможе формувати не тільки предметні компетентності учнів та студентів, а й забезпечуватиме реалізацію ключових компетентностей, зокрема, функціональних (естетичних та культурологічних), які сприяють естетичному розвитку особистості у сенсі уподобань, хобі:

Важливим чинником самопрезентації особистості є її суспільні, морально-етичні переконання та погляди.

Яким був **світогляд** О. Гончара, розкажуть щоденник, листи, друзі.

Суспільні погляди

29. 10. 1954

«Любов до Вітчизни – найвище почуття. Воно дасть людині стійкість у горі, воно виведе її з манівців, з помилок на вірну дорогу. На прикладі багатьох старих інтелігентів це можна добре бачити. Ніякі блукання не були для них згубними лише тому, що в серцях їхніх був вогонь любові до рідної країни» [4, с.171]

03.07. 1964

«Позбавити народ його мови – підірвати в ньому почуття власної гідності. Недорікуватим мусить почувати себе вживач суржику, отже – неповноцінним» [4, с. 338]

04.10. 1964

«Той, хто відірвався від народу, вмирає ще за життя» [4, с. 343]

14. 11. 1969

«Ніхто не звинуватить мене в неприязні до росіян. Любив і люблю російську прекрасну культуру і хочу тільки, щоб Росія була Росією, а не нічийним безрідним млином по перемелюванню себе й інших в сіру, неділиму, комбікормову масу» [4, С. 55-56]

03.06. 1985

«... збираюсь в дорогу. На той край Європи. Вона-таки, наш дім» [6, с. 59]

Філософсько-релігійні погляди

10. 08. 1966

«... Дивлюсь на цей світ (народ назвав його «Божий світ») і душа справді прагне віри в отой великий акт Першотворення. Щось повинно було бути! (А як і не було – то це не так важливо). Головне, що маю внутрішню потребу вірити, бодай уявити силою фантазії, що творення було. Не могла ж вся оця краса та виникнути з болота, з гниття. Із сліпучого сполучення елементів хіба ж могло сліпо вродитися оце безкінечне багатоманіття форм, кольорів, пахощів, звуків, виникнути чудо квітучої гречки і золотої бджоли, і рум'янець яблука, і стереоскопічна білопарусна химерність високих хмар...

Так, Божий світ! Досконалий, завершений...» [4, С. 388-389].

06.10.1969

«Цивілізація несе зручності, вигоди, але щастя людині не може дати. Принаймні поки що. Ось де вузол усіх філософій» [5, с.54]

27. 08. 1979

«Людство не всесильне. Йому не дано осягнути істин крайніх, всеохоплюючих. Перед вічністю ми як діти, випадкові, а, може, й самотні.

Єдине, в чому могли б виявити силу, всю генетичну спроможність, . – це в удосконаленні самих себе і своєї планети»

На це повинні б бути спрямовані зусилля всіх і кожного зокрема» [5, с. 376]

29.10.1981

«Вищий смисл життя – в самій здатності жити, розвиватись, відчувати красу буття... Хіба ж цього мало? Життя просто у добрих вчинках, без зайвих рефлексій, потім відлетіти, як лист платановий восени, знов поєднатись із Всесвітом – хіба не так уявляли життя наймудріші?

Тож зумій радуватись життю, збагни, що в самій можливості жити, може, якраз і таїться найвищий сенс...» [5, с. 490].

Морально-етичні погляди

Без дати. 1952

«Людина, яка напружено працює, викликає в мене пошану як творець, як представник культу» [4, с. 149]

08. 06. 1954

«Чому студентів не вчать (хоча б спецкурсом) правил хорошого тону? Як триматися за столом, як сервірувати стіл, основ кулінарії (студенток). Так само як учнів елементарних основ музики? Щоб відрізнив сонату від сюїти!» [4, С.167-168]

19.10. 1963

«Коли б ми втратили співчуття до інших (навіть винуватих!), ми втратили б щось найістотніше, найлюдськіше, що є в людині» [4, с. 365]

31. 01. 1970 «Є люди, для яких потреба сказати правду дужча за інстинкт самозбереження» [5, с. 58]

21. 04. 1982 «Людина – це совість!» [5, с 513]

26. 03. 1989

«Людина в небезпеці, якщо вона бездуховна. Її треба лікувати»[6, с. 230]

Оточення

Сім'я

Уривки зі щоденника

«В галактиці людства – маленьке сузір'я людей: його рідна сім'я. Тепле. Найдорожче» [25с. 26]

17.02. 1971

«Приїхав з Ірпеня, тільки на поріг – Валя сяє:

– А у нас уже є дівчинка!

Отак стаєш дідом, присвоюють тобі таке звання.

А маленьку – на честь великої ювілярки – назовемо Лесею.

Хай щаслива росте!» [5, с. 82]

02. 08. 1991

«Що далі вглиблююся в літа, тим дорожчою стає Валя. Вона просто подвижниця. Тримає на собі всю нашу таку складну сім'ю» [6, с. 368]

Друзі

Як засвідчують записи в щоденнику, листи письменника, мемуари, найближчим другом Гончара був Василь Бережний, однокурсник, письменник-фантаст. До найближчого літературного оточення належали О. Довженко, А. Малишко, М. Бажан, І. Драч, О. Коломієць, П. Тичина.

26.05.1968

«Порозганяло, розкидало друзів вітрами кон'юнктури.

Зосталось небагато. Справжні друзі такі ж рідкісні, як якутські алмази в баговинні вічної мерзлоти» [5, с.21]

08. 08. 1986

«У тяжкому стані Василь Бережний, з яким мене єднають десятки років дружби (з 1934-го знаємо один одного). Виникають розмови прощальні, передумується життя, мимовіль запитуєш знову себе: що ж було найважливішим?

Любов до України – це було понад усе, і не шкодуємо, що для цього жили. Тільки не сподівались бачити прекрасну її під чорною зорею Чорнобиля. Хай би хоч діти побачили чистими ясно-блакитними її небеса і чистою землею її святу...» [6, с. 113]

05.01.1985

«Саме тут, у Кончі, коли ми з Довженком стояли удвох на узліссі, він сказав тихо, довірливо:

– Ви ,Лесю, партійний, я – безпартійний, але не це головне. Мусимо пам'ятати: ми з вами обидва належимо до партії художників»[6, с.220]

Шанувальники творчості

21.05 1968

«Жінка якась втішає в листі: «Як Ви мужньо і хоробро бились на фронтах Вел. Вітч., як тяжко було Вам у бою, але Ви перемогли, але Ви побідили, так я Вас б л а г о с л о в л я ю на подвиг новий – прославити себе у творчій праці, одержати над недругом перемогу.

П р а в д а В а ш а п о б і д и т ь – я це добре знаю. Як у пісні співають. С у д п е р е с у д е, с л а в а п е р е б у д е, ц е в с е м и н е т ь с я, д а й т е н а с в і т і п о ж и т ь, д а й т е п о ж и т ь».

Яка душа в народу!» [2, С.18-19]

25.12. 1968

Розповіли, що один з хористів Київської опери переписав від руки – каліграфічним почерком – весь «Собор» і тепер цей манускрипт ходить по руках... А тираж книжки – готовісінький – лежить десь на складах. Якщо ще лежить...

І не допитаєшся: хто ж затримав?» [2, С. 41]

25. 06. 1981

«Приємний дзвінок: земляк із МЗС озвався, родом оржицький, ровесник, давній знайомий по Японії, Індонезії... Вітає «Зорю». Каже, що й інші дипломати (там багато земляків) зустріли роман прихильно, читають в оригіналі. Відзначають, що – без «клюкви». Впізнав і деякі епізоди, скажімо, той червоний фургон, що ледве нас не потрощив у Токіо» [5, с. 467].

08. 01. 1987

«З Дніпродзержинська лист від читача-металурга. Пише, яке гоніння було там на «Собор», «всі впізнали, що це про наше місто написано... Редактора місцевої газети «Дзержинець» т. Івашину притискували виступити з критикою, а старий журналіст відмовився. Казав на бюро, що в книжці написана правда, а я проти правди виступати не буду. Його з доганою зняли з роботи за це...» Ось аж коли випливають все нові факти» [6, с. 129]

08. 06. 1990

«... патріархом обрано владика Мстислава з Нью-Йорка, – він торік надіслав мені цікаву історію церкви з написом: «Вельмидостойному улюбленому володареві пера, автору «Собору» від «недобитка»... » [6, с. 299].

Отже, Олесь Гончар був людиною, що цінувала дружбу, дорожила друзями. Протягом кількох десятків років письменник був оточений різними людьми: з літературного і мистецького кола, партійними, громадськими діячами. Серед них він мав авторитет людини совісної і принципової. Про це йшлося у розділах «Світогляд» та «Характер».

Шанувальники творчості – це люди з різних соціальних груп, з різними рівнями освіти, але, як бачимо, з чітко визначеними естетичними смаками і морально-етичними поглядами, тому сприйняття творів, зокрема роману «Собор», як лакмусовий папірець, відрізняє свідомих громадян від чиновників, партійних бонз, сексотів, оскільки останні оскаженіло накинулися на письменника зі звинуваченнями у паплюженні радянської дійсності, замаху на основи радянського ладу тощо.

Підбір першоджерельних матеріалів за чітко визначеними чинниками, які репрезентують літературний портрет Олесь Гончара, послужить учителеві чи викладачеві не тільки інформаційним матеріалом, а й текстами для критичного осмислення, власних висновків.

Увазі читачів пропонується система орієнтованих запитань:

- ✓ Чий вплив на формування особистості Олесь Гончара є визначальним? Як це позначилося на характері, світогляді письменника?

- ✓ Як навчався Гончар? Завдяки чому його було визнано Всесвітнім інтелектуалом?
- ✓ Як освіта визначила основну сферу діяльності митця? Які сфери діяльності охопив Гончар? Охарактеризуйте один рік письменника-трудюба на основі листа до В. М. Русанівського (грудень 1978. Київ).
- ✓ Які риси характеру письменника є визначальними у ставленні до виконання посадових і громадських обов'язків?
- ✓ Які риси характеру визначили долю його як письменника? У чому це виявилось?
- ✓ Які характерні риси Гончара проявилися в сім'ї? У ставленні до рідних, до друзів, до шанувальників творчості?
- ✓ Які літературні уподобання письменника? Зробіть висновок щодо школи, яку пройшов Гончар-письменник.
- ✓ Чим цікавився Гончар, окрім літератури? Про що свідчать його мистецькі уподобання?
- ✓ Олесь Терентійович багато подорожував. Що помічав, чим захоплювався під час мандрівок? Як це характеризує його естетичні смаки?
- ✓ Охарактеризуйте ставлення до природи на основі уривків зі щоденників від 1943 до 1995 року? Чи змінилося захоплене сприйняття навколишнього, спостережливість, ставлення письменника до флори і фауни?
- ✓ Які світоглядні позиції митця виявляють його релігійні та філософські погляди?
- ✓ Які морально-етичними критеріями керувався в житті Олесь Гончар? Як це позначилося на його житті, здоров'ї?
- ✓ Яке коло оточення сформувалося у Гончара протягом життя? Якими критеріями керувався, обираючи друзів, приятелів?
- ✓ Як ставився до шанувальників своєї творчості? До опонентів? Які риси характеру допомогли встояти у непростих умовах радянського ладу?

Таким чином, осмисливши запропоновані першоджерела, учні (студенти) можуть створити власний літературний портрет Олесь Гончара, оскільки кожен

виокремлює те, що значуще для нього. Це сприяє формуванню в молодого покоління розуміння особистості як унікальної одиниці, складного феномена, а також спонукає до критичного сприйняття першоджерельних текстів, до роздумів, свідомого формування власного світогляду, естетичних смаків, морально-етичних поглядів та характеру.

Література

1. Вінок пам'яті Олесь Гончара: Спогади. Хроніка. / Упоряд. В. Д. Гончар, В. Я. П'янов. – К.: Укр. письменник, 1997. – 453 с.
2. Гончар О. Т. Твори в 12 т.: Т.9. Книга 1. Публіцистика. – К.: Наукова думка – 2012. – 887 с.
3. Гончар О. Т. Твори в 12 т.: Т.10: Листи / упорядкув. та комент. Я. Г. Оксюти. – К.: Наукова думка – 2011. – 808 с.
4. Гончар О. Щоденники: У 3-х т.: Т.1: (1943-1967) / Упорядкув., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар; [Худож. оформл. М. С. Пшінки]. – К.: Веселка, 2002. — 455.
5. Гончар О. Щоденники: У 3-х т.: Т.2: (1968-1983) / Упорядкув., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар; [Худож. оформл. М. С. Пшінки]. – К.: Веселка, 2003. — 607 с.
6. Гончар О. Щоденники: У 3-х т.: Т.3: (1984-1995) / Упорядкув., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар; [Худож. оформл. М. С. Пшінки]. – К.: Веселка, 2004. — 606 с.
7. Наєнко М. Олесь Гончар і літературне зарубіжжя // Київ, 2018. – Літературна Україна. – 29 березня. – С. 3.
8. Овдійчук Л. М. Олесь Гончар як особистість: презентація // Режим доступу: <https://drive.google.com/open?id=111Lf0I3yWFOCvb6Of30XGOIdUKwgFwBX>
9. Українська література. 10-11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: // Режим доступу: <http://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/>
10. Українська література. 10-11 клас. Профільний рівень. // Режим доступу: <http://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/>